

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Бухтіярової Ірини Геннадіївни дисертаційне дослідження Комірчої Яни Павлівни на тему: «Психологічні та організаційні засади гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України», подану на здобуття на наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дослідження. Сьогодні в українському суспільстві руйнуються стереотипні уявлення про роль чоловіка і жінки. Практично у всіх сферах життєдіяльності роль жінки зростає. Не лише у цивільних органах, а й у військових формуваннях продовжує збільшуватися частка жінок. Вони беруть участь у волонтерській діяльності, військових діях, правоохоронній та миротворчій діяльності. Тому гендерна політика у нашій державі в умовах обраного євроінтеграційного вектору розвитку постає у новому актуальному світлі. В свою чергу, МВС працює над забезпеченням рівних можливостей і недопущення дискримінації щодо участі чоловіків і жінок у прийнятті важливих суспільних рішень.

Забезпечення принципу гендерної рівності нині слугує одним з основних стандартів і водночас важливим показником демократизації суспільного життя в сучасній Україні. Рівність прав та можливостей жінок і чоловіків проголошено ключовим напрямом політики в діяльності Європейського Союзу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, після тривалого процесу ратифікації, 1 вересня 2017 року набула чинності в повному обсязі. З цього моменту Україна остаточно визначилася з вектором свого подальшого політичного й соціального розвитку як незалежна держава, де дотримання принципів гендерної рівності є фундаментальним постулатом і необхідною умовою реалізації прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах трудового, суспільного й особистого життя.

Підходи до гендерної рівності в Національній поліції України відповідають загальнодержавній політиці, спрямованій на забезпечення гарантій рівних прав і можливостей людини в усіх сферах життєдіяльності незалежно від її статі. Проте донині зберігаються певні ознаки дисбалансу,

характерні для українського суспільства загалом. Зокрема, це стосується питань наявності гендерних стереотипів і дискримінації, сексуальних домагань, гендерованих процедур набору й утримання персоналу, підтримки та розвитку спроможностей, кар'єрного зростання, лідерства тощо. Вирішення цих питань у подальшому сприятиме гендерно чутливим інституційним перетворенням, а саме інтеграції питань гендерної рівності в правила, процедури та практику роботи підрозділів Національної поліції України, а отже, трансформації її як інституції, здатної змінити організаційну культуру загалом. Цей процес організаційного розвитку потребує корегування внутрішніх механізмів діяльності НПУ із застосуванням комплексного підходу до психологічного, організаційного й кадрового розвитку, а також надання послуг.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень і публікації здобувачки на підставі аналізу та порівняння між собою за змістами є взаємовідповідними та відображають зміст і сутність однієї наукової проблематики, що безперечно свідчить про глибоке й ґрунтовне опрацювання теми, її об'єкта й предмета. Вступ характеризується високим рівнем аргументації щодо необхідності опрацювання основних структурних елементів дисертації, вказується їх взаємопов'язаність та компліментарність одне відносно одного, аналіз змісту, висновків до кожного розділу та загальних висновків до роботи свідчить про правильність вибору інструментарію наукового дослідження, його влучність та можливість викладу шляхів розв'язання основних проблем саме завдяки високому науковому рівню відповідної дисертаційної праці.

Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковано в п'яти наукових статтях, що опубліковані у виданнях включених до категорії «Б», а також трьох науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівня та у розробці методичних рекомендацій щодо формування культури гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Авторкою, на підставі проаналізованого обґрунтовано низку науково-практичних положень за відповідними рівнями наукової актуальності, найбільш цікавими, крім визначених уперше, на мою думку є удосконалені: уявлення про феноменологію гендерної інтолерантності в професійній діяльності поліцейських різної статі, їх причинну зумовленість низкою індивідуально- та соціально-психологічних властивостей суб'єктів міжособистісної та групової службової взаємодії; розуміння організаційних чинників забезпечення гендерної рівності й адекватних гендерних відносин у колективах Національної поліції України на тлі реалізації політики недискримінації та гендерної толерантності, адміністративної підтримки гендерно нейтральної поведінки, позитивних культурологічних тенденцій; формування егалітарної моделі взаємин у службових колективах; методологічні підходи до системи професійно-психологічної підготовки, спрямованої на інтенсифікацію та поглиблення партнерсько-професійної взаємодії між гомогенними й гетерогенними групами поліцейських; до проведення психопрофілактичної роботи з особовим складом поліцейського підрозділу щодо попередження виявів гендерних стереотипів, формування гендерної компетентності й гендерної культури;

Крім цього, авторка обґрунтовує, що дістали подальший розвиток: розуміння історико-правової, соціально-психологічної та культурологічної спадщини формування гендерної політики в Україні та правоохоронних органах, зокрема в сучасних умовах; наукові уявлення про психологічну та організаційно-управлінську детермінацію низки виявів інтолерантної поведінки в службових колективах підрозділів Національної поліції, шляхи й напрями їх попередження та корекції; методи й особливості використання психодіагностичного та психопрофілактичного інструментарію роботи з формування адекватних уявлень про гендерну ідентичність, гендерну

толерантність і гендерну культуру в міжособистих та службових відносинах поліцейських.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Про наукову обґрунтованість тематики визначеної авторкою свідчить не лише велика кількість проаналізованої літератури, що пов'язана з предметом і об'єктом дослідження, а також її взаємопов'язаність з нормативно-правовим підґрунтям та сучасними реаліями правозастосування, що відображається в розумінні авторки основних тонкощів психологічних та організаційних засади функціонування гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України.

Тема дисертації ґрунтується на Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), Національній стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, що затверджена постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21; відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України № 454/2020).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Підведені в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації, що й формують наукову новизну даного дослідження розроблені відповідно до вимог законодавства України, з дотриманням норм і стандартів академічної доброчесності. З метою глибокого аналізу наукових категорій і необхідності комплексного дослідження основних психологічних та організаційних засади гендерно обумовлених службових

відносно у Національній поліції України було досліджено праці інших вчених і дослідників, законодавство України та інформаційно-аналітичні матеріали.

Під час дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: логіки – для поступового та обґрунтованого дослідження поставлених завдань (всі розділи); теоретичні – аналіз наукової фахової літератури, узагальнення, систематизація та інтерпретація теоретичних та емпіричних даних (розділи 1–3); емпіричні – анкетування, опитування, психодіагностичні методики (підрозділи 2.1, 2.2). Застосовано емпіричні методи психологічної діагностики (спостереження, тестування, опитування), а саме опитувальник IMAGES (чоловічий і жіночий варіанти); психодіагностичні методики, зокрема опитувальник «Маскулінність – фемінність» (С. Бем) – для визначення гендерної ідентичності поліцейських; «Діагностика стилю поведінки в конфлікті» (К. Томас) – для дослідження стилю поведінки поліцейських у конфліктних ситуаціях залежно від гендерного аспекту; опитувальник «Методика діагностики типів гендерної взаємодії персоналу організацій» (М. Г. Ткалич) – для вивчення рівня вияву та домінуючого типу гендерної взаємодії поліцейських з різною гендерною ідентичністю з колегами своєї та протилежної статі.

Авторка зазначає, що обрана методологія й відповідний концептуальний підхід, з урахуванням окреслених завдань і мети дослідження, амбітних цілей щодо розв'язання основних наукових завдань дозволили фундаментально підійти до питання тлумачення загальноправових і спеціальних категорій, окреслити всі необхідні елементи юридичних явищ і підкреслити не лише актуальність відповідної теми та виокремити й загострити увагу читача на найбільш проблемних питаннях, а й запропонувати ймовірні шляхи їх розв'язання найбільш ефективними інструментами.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення положень дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно містить новітні визначення основних понять, термінів і явищ, що безпосередньо стосуються психологічних та організаційних засади

функціонування гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України, не лише на локальному прикладному рівні, а й з огляду на необхідність подальшого вдосконалення відповідних положень. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що основні та точкові результати дисертаційного дослідження, загальні пропозиції до законотворчої діяльності, а також до проєктування організаційно-розпорядчих відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів може бути використано в: законотворчому процесі – для вдосконалення законодавства щодо кадрового відбору до органів Національної поліції України; освітньому процесі – під час підготовку навчально-методичних і дидактичних матеріалів до всіх видів занять циклу психологічних дисциплін; практичній діяльності – як рекомендації щодо формування гендерної компетентності й гендерної культури працівників структурних підрозділів МВС України.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Комірчої Я.П. на тему: «Психологічні та організаційні засади гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України» має чітку структуру, визначену вимогами, що викладені в положеннях МОН та, зокрема, у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, № 44.

Дисертаційна робота Комірчої Я.П. складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають в себе сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (184 найменувань на 21 сторінках) та додатків (на 19 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із яких обсяг основного тексту – 165 сторінок.

Структурно, дисертаційне дослідження складається з трьох основних розділів, у яких поетапно розкрито всі необхідні для досягнення мети й завдань елементи.

Перший розділ «Гендерно обумовлені службові відносини, як психологічно-організаційний феномен» містить обґрунтування того, що нерозв'язаними проблемами, що виникають у роботі жінки-правоохоронця та потребують проведення подальших наукових досліджень, інтеграції в практичну діяльність поліцейських, є три групи проблем: проблеми, які впливають на «Я-концепцію» жінки; проблеми, наявні в професійному середовищі правоохоронців; проблемні питання професійної діяльності жінки. На основі проведеного теоретичного аналізу визначено, що перспективою подальших наукових досліджень є вивчення особливостей гендерно обумовлених міжособистісних відносин поліцейських Національної поліції України. Визначено, що гендерна ідентичність є вирішальною детермінантою формування адекватних і толерантних гендерних взаємин. Ідеться про базову структуру соціальної ідентичності як багатоконпонентний конструкт, який об'єднує в собі особистісні атрибути й переживання в їх зв'язку із зовнішньою поведінкою та актуальними соціокультурними умовами, відіграє важливу роль у процесах побудови життєвого плану та самовизначення, передусім у професійному середовищі.

Доведено, що у визначенні ефективності діяльності підрозділу поліції важливу роль відіграє розуміння гендерно обумовленої поведінки та гендерної взаємодії поліцейських. Зокрема, гендерна взаємодія виявляється в соціально-рольових взаєминах представників різної статі й гендеру в процесі їхньої спільної життєдіяльності. Психологічну сутність гендерної взаємодії персоналу відображають і формують певний тип взаємодії саме поведінкові стратегії гендерних груп, наявних в організації.

Авторкою визначено, що формування гендерної культури поліцейських передбачає наявність системи менеджменту протидії дискримінації та інтолерантного ставлення в діяльності Національної поліції України й реалізується шляхом психологічного супроводження службової діяльності.

Також авторка зазначає, що ефективним інструментом досягнення та забезпечення гендерної рівності в поліцейській практиці та розвитку

корпоративної культури визнано політику так званого гендерного інтегрування (gender mainstreaming).

Другий розділ «Емпіричне дослідження гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України» містить позицію здобувачки, що гендерна взаємодія поліцейських означена передусім конструктивними стратегіями міжособистісних відносин і партнерськими типами гендерної взаємодії. У конфліктних ситуаціях поліцейські схильні до конформістської поведінки, однак можуть обирати й інші стилі поведінки залежно від їх гендерної ідентичності.

Авторка зазначає, що поведінкові патерни гендерної взаємодії поліцейських із колегами й колежанками відрізняються. Ділові й інтерперсональні взаємини жінок-поліцейських із колегами тяжіють до безконкурентних. Гендерна взаємодія з колегами жінок-поліцейських і чоловіків-поліцейських, гендерна ідентичність яких фемінна, вирізняється низьким рівнем негативної забарвленості. Такою самою є гендерна взаємодія з колежанками поліцейських, гендерна ідентичність яких фемінна або маскулінна. Чоловіки-поліцейські з фемінною гендерною ідентичністю та жінки-поліцейські з маскулінною гендерною ідентичністю обирають формально-рольове міжособистісне спілкування з колегами/колежанками своєї статі. Партнерсько-професійний та партнерсько-соціальний типи взаємодії найбільше виражені в поліцейських з андрогінною гендерною ідентичністю, а конфліктність – помірно виражена. Поліцейські обох статей частково підтримують наявні в суспільстві гендерні стереотипи маскулінності/фемінності, розподілу сімейних і професійних ролей між жінками та чоловіками. Ці стереотипи більше притаманні поліцейським чоловічої статі, аніж жіночої. Поліцейські визнають гендерну професійну роль жінки в поліції як професіоналки, колежанки на одному рівні субординації, проте демонструють стереотипне сприйняття гендерного образу жінок-керівниць, не підтримують жінок на певних посадах у поліції та отримання ними спеціальних звань вищого складу поліції. Водночас половина

поліцейських жіночої статі визнали, що не відчують підтримки від колежанок у поліцейській структурі. Поліцейські обох статей вказують на ймовірність сексуальних домагань на робочому місці, виникнення почуттів між колегами, попри те, що в підрозділі поліції домінує однакове ставлення до поліцейських незалежно від їх статі. Доведено, що гендерна нерівність у поліцейському підрозділі постає як гендерна дискримінація на рівні міжособистісних відносин.

Крім того, емпіричне вивчення соціально-психологічних особливостей гендерної взаємодії поліцейських Національної поліції України засвідчило, що існує гендерна нерівність на рівні міжособистісних відносин поліцейських чоловічої та жіночої статі, поліцейських гетерогенних груп.

Авторкою аргументовано доцільність використання отриманих результатів емпіричного дослідження щодо поведінкових патернів гендерної взаємодії поліцейських у проведенні психопрофілактичної роботи з особовим складом поліцейського підрозділу, зокрема під час проведення заходів професійно-психологічної підготовки поліцейських, спрямованих на інтенсифікацію та поглиблення партнерсько-професійної взаємодії між гомогенними й гетерогенними групами, підтримку сформованої партнерсько-соціальної гендерної взаємодії поліцейських з різною гендерною ідентичністю.

Третій розділ «Напрями вдосконалення гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України» містить характеристику організаційно-управлінської діяльності стосовно налагодження в підрозділі гендерно толерантних стосунків є прогностична та регулятивна діяльність керівника поліцейського підрозділу, яка визначається ступенем його гендерної компетентності. Авторка виділяє основні складові цієї компетентності, а саме: знання законодавчих актів, які регулюють питання гендерної рівності, сутності гендерного підходу, сучасних тенденцій і проблем гендерного розвитку суспільства, форм і методів гендерного виховання, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів; уміння розпізнавати гендерні аспекти та проблеми, здійснювати гендерний аналіз у сфері гендерних відносин з метою розкриття наявних і потенційних соціальних проблем, пошуку рішень

їх оптимального розв'язання; поширювати гендерні знання шляхом використання адекватних методів і засобів; навички здійснення гендерного аналізу, реалізації поведінкових зразків загальної (зокрема гендерної) культури.

Авторкою доведено, що сучасна система поліцейського менеджменту має відповідати вимогам дотримання достатнього гендерного розмаїття, продуктивної гендерної взаємодії, справедливої гендерної диференціації стимулів до праці та кар'єрного просування, адміністративної підтримки гендерно нейтральної поведінки, позитивних культурологічних тенденцій, забезпечення рівних можливостей професійного самовизначення та службового зростання поліцейських, формування егалітарної моделі взаємин у службових колективах.

Дисертанткою запропоновано комплекс апробованих психологічних методик, спрямованих на забезпечення ефективних психодіагностичних процедур і прогнозу рівня сформованості гендерної компетентності, навичок гендерно толерантної взаємодії в межах реалізації основних напрямів психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських. Запропоновано також низку продуктивних тренінгових програм із формування та розвитку вмінь і навичок гендерно орієнтованої поведінки, гендерної взаємодії та гендерної культури персоналу НПУ.

Авторкою зазначається, що психологічна робота з персоналом органів і підрозділів Національної поліції України у контексті формування гендерної політики МВС України ґрунтується на гендерно орієнтованому підході, який спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей в особистісно-професійному розвитку поліцейських, незалежно від їхньої статевої належності або належності до певної гендерної групи; на успішне виконання професійної діяльності й особистісне зростання поліцейських у підрозділах поліції в ситуаціях професійної та міжособистісної взаємодії.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Позитивно оцінюючи отриманні Комірчою Я.П. результати

здійсненого дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, необхідно звернути увагу на деякі дискусійні питання, зокрема:

1. Авторка у підрозділі 1.3 першого розділу зазначає, що ефективним інструментом досягнення та забезпечення гендерної рівності в поліцейській практиці та розвитку корпоративної культури визнано політику так званого гендерного інтегрування (gender mainstreaming).

Запропоновані інструменти є цікавими та мають наукову й практичну актуальність, особливо з огляду на забезпечення гендерної рівності в поліцейській практиці та розвитку корпоративної культури. Разом з тим, хотілось би почути завдяки яким інструментам, на Вашу думку, можна досягнути високої корпоративної культури в органах Національної поліції України. В яких заходах Ви бачите політику так званого гендерного інтегрування (gender mainstreaming)?

2. У сучасних умовах дії режиму воєнного стану гендерна категорійність може бути лише ситуативною та умовною саме тому, доцільно було б теж охарактеризувати гендерно обумовлені службові відносини у Національній поліції України та запропонувати їх класифікацію.

3. Робота мала б більш вагомий теоретичний та практичний зміст її результатів дослідження, якби Вами було запропоновано зміни до нормативно-правових актів в частині гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України на основі акту впровадження до відповідного комітету Верховної Ради України.

Водночас, окреслені проблемні питання не впливають на загально позитивну оцінку дисертаційного дослідження, свідчать про високий науковий рівень опрацювання й глибину наукового аналізу, а також на наявність проблематики в контексті здійснюваного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць Комірчої Я.П. фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційна робота Комірчої Яни Павлівни на тему: «Психологічні та організаційні засади гендерно обумовлених службових відносин у Національній поліції України» є завершеною кваліфікованою науковою працею, що має вагомe теоретичне і практичне значення, відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка Комірча Яна Павлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

**Рецензент –
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ірина БУХТІЯРОВА